

KİTAP TANITIMI

Oktar Türel, *Küresel Tarihçe 1945-79*, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 350

1945-79 döneminde yaşanan uluslararası ekonomik gelişmeleri siyasal arka planıyla birlikte iki ana kısım altında inceleyen bu kitap, hemen belirtmek gerekir ki, yakın tarihin bu çok önemli dönemini ayrıntılı, yetkin ve nesnel bir biçimde inceliyor. Kitabın siyasal arka plana ayrılan birinci kısmında dönemin belli başlı olayları belirli bir düzen içinde ana hatlarıyla özetleniyor. 1945-51 dönemindeki siyasal gelişmeler, Yalta ve Potsdam konferansları gibi uluslararası siyasetin oluşumunda belirleyici rol oynayan gelişmeler, Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesindeki uygulamalar ve belli başlı “merkez” ülkelerde emek kesiminin baskıcı gelişmelerin etkisi altında güç yitirme süreci alt başlıkları altında değerlendiriliyor. Bunu, Soğuk Savaş’ın ilk evresi olarak belirlenen 1947-79 döneminin üç alt dönem altında, Üçüncü Dünya ülkelerindeki gelişmelerin ise, sömürgeciliğin sonlandırılması ve gelişmekte olan ülkelerin, Bağlantısızlar Hareketi gibi birlikte hareket etme çabaları ekseninde incelenmesi izliyor. Soğuk Savaş’ın temelini oluşturan kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki karşıtlık ve bunun doğal bir uzantısı olarak sınıf mücadelesi özellikle vurgulanıyor. İki kutup arasındaki silahlanma yarışı, ABD’nin kendi ve grup çıkarlarına ters düşen ülke yönetimlerini devirme kararlılığı ve sosyalist blokta da benzer biçimde Çekoslovakya’nın işgali gibi gelişmelere yer veriliyor. Tekil ülke ve ülke grupları deneyimlerinin ortak özellikleri yanında deneyim farklılıkları da çok çarpıcı bir biçimde ortaya konuluyor. Üçüncü Dünya ülkelerindeki bağımsızlık hareketleri ve bunlara “merkez” ülkelerin tepkileri bu farklılıkların en belirgin olduğu süreç olarak ön plana çıkıyor.

Kitabın ikinci kısmında ekonomik gelişmeler beş bölüm altında ve çok daha ayrıntılı olarak inceleniyor; kapitalist “merkez” ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelişmeler ince bir ayrıntı düzeyinde değerlendiriliyor. Bu kısmın ana temaları arasında, Bretton Woods sisteminin oluşumu, sistemin, “merkez” ülkelerindeki aşırı birikim ve “kâr sıkışması” krizinin etkisi altında, 1970’li yılların başlarında çöküşü ve bu süreçte Avrupa’da ve diğer “merkez” ülkelerde yükselen emekçi sınıf hareketleri ve grev dalgası özellikle vurgulanıyor. Gelişme iktisadının

doğuşu ve 1970’li yıllarda bu alandaki yeni yönelimler, gelişmekte olan ülkelerin belirli bir birliktelik içinde, yeni bir uluslararası ekonomik düzen oluşturma çabalarının hemen ardından, art arda gelen petrol şoklarının da etkisiyle yer yer kriz boyutlarına ulaşan ciddi bir istikrarsızlık dönemine girişleri ön plana çıkarılıyor. Dünya Bankası başta olmak üzere, kimi uluslararası kuruluşların istihdam ve yoksulluk konularında 1970’li yıllardaki artan ilgisine dikkat çekiliyor. İkinci Dünya Savaşı’nın “merkez” ülke ekonomilerinde meydana getirdiği yıkım ve savaş sonrasındaki toparlanma süreci tekil ülke örnekleriyle ve alt dönemler itibariyle sade bir dille anlatılıyor. Kurumsal düzlemde, Birleşmiş Milletler, Avrupa Ekonomik Topluluğu, COMECON, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardaki gelişmeler bu kuruluşların temel özellikleri öne çıkarılarak ana hatlarıyla inceleniyor. Uluslararası ticareti serbestleştirmeye yönelik adımların katkısıyla artan dünya ticaret hacmi yanında dış ticaret ve sanayi politikaları arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekiliyor. Gelişmekte olan ülkelerdeki planlama deneyimleri Hindistan, Türkiye ve G. Kore bağlamında planlamanın temel sorunları öne çıkarılıp değerlendirilirken, görece az bilinen, Fransa başta olmak üzere kimi gelişmiş ülke planlama deneyimleri de ana hatlarıyla ele alınıyor. Dönemin hâkim üretim sistemi olarak öne çıkan Fordizm uygulamalarına ve onun karşısında bir seçenek oluşturmaya başlayan esnek üretim biçimlerine Japon *kanban* sistemi özelinde ve daha genel anlamda yeni üretim sistemi arayışları bağlamında kısaca yer veriliyor. Benzer biçimde, dönemin hâkim sanayileşme stratejisi konumundaki ithal ikamesine dayalı sanayileşme ve onun karşısında yer yer seçenek oluşturmaya başlayan ihracata yönelik sanayileşme uygulamaları kısaca özetleniyor. İki stratejinin 1970’li yıllarda yakınsamaya başladığına ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinde sanayi üretiminin yeni mekânlarda yeniden örgütlenmesine başlandığına dikkat çekiliyor.

Yazarın titiz ve ayrıntılı değerlendirmeleri, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin daha âdil bir küresel düzene yönelik isteklerine karşı gösterdiği direnci, bu ortamda kalkınma açığının azaltılmasının güçlüklerini ve uluslararası siyasal ve ekonomik gelişmelerde ulusal çıkarların ve uluslararası güçler dengesinin belirleyici rolünü açıkça ortaya koyuyor.

Kitabın her iki kısmında, alt bölümlerin sonunda önemli siyasal ve ekonomik gelişmelerin kronolojisinin kısa açıklamalar eşliğinde, çizelgeler biçiminde verilmesi olaylar zincirinin daha kolay izlenmesini sağlıyor. Dönemin ekonomik gelişmelerine ilişkin son derece yararlı sayısal veriler tablolar halinde derli toplu bir biçimde sunuluyor.

Öte yandan, kitabın kapsamını daha da genişletme pahasına da olsa, kimi noktalardaki eksikliklerin giderilmiş olması kitaba daha zengin bir içerik kazandırabilirdi. 1950’li yıllarda ABD’de etkili olan McCarthy döneminde yaşanan cadı avının kısa bir değerlendirmesi, Soğuk Savaş döneminin, iki büyük küresel

güçten birindeki yansımalarını göstermesi açısından ilginç olabilirdi. Sömürgeciliğin tasfiyesi süreci ve “merkez” ülkelerin bu süreçteki farklı tutumları ayrıntılandırılırken, İngiliz Milletler Topluluğu’nun oluşum sürecine ve bu dönemde bir çıbanbaşı olarak dünya kamuoyunu uzun süre meşgul eden ırkçı Güney Afrika yönetimine ve ona karşı oluşan direnç ve tepkilere de değinilebilirdi. Ekonomik ve özellikle siyasal etkileri açısından, uluslararası düzlemde olduğu gibi ABD için de büyük önem taşıyan Vietnam Savaşı’na, ona karşı yerel ve uluslararası düzlemlerde gösterilen kitlesel tepkilere daha çok yer verilebilirdi. Bunun gibi, Birleşik Krallıkta 1958 yılında başlayan Nükleer Silahsızlanma Hareketi (*Campaign for Nuclear Disarmament*) ve 1960’lı yıllarda ABD’de hız kazanan Yurttaşlık Hakları Hareketi (*Civil Rights Movement*) de, dönemin önemli olayları arasında kısaca da olsa değerlendirilebilirdi. Yazarın da haklı olarak “altın çağ” olarak nitelendirdiği 1950-73 dönemine damgasını vuran refah devleti uygulamaları ve bunların emekçi sınıflar üzerindeki etkileri daha ayrıntılı olarak incelenebilir ve bu uygulamalardan geri dönüşün ilk sinyallerinin izleri sürülebilirdi. 1960’lı yıllarda ivme kazanan uluslararası işçi göçü, bunun tekil ülkeler üzerindeki etkisi, 1970’li yıllarda gelişmiş ülkelere damgasını vuran *stagflasyon* etkisi altında bu sürecin aniden kesintiye uğraması değerlendirilebilirdi. Çevre sorunlarına uluslararası düzlemde duyarlılık konusundaki kayda değer ilk adımların 1970’li yılların başında atıldığı vurgulanabilirdi.

Gelişme İktisadının doğuşu ve evrimi ayrıntılı bir biçimde ele alınırken ona yöneltilen içeriden ve dışarıdan eleştiriler, neoklasik iktisadın yükselişinin etkisi altında gerileme süreci ve bu kapsamda ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeline yöneltilen eleştiriler ve bu modelin çöküş süreci daha ince bir ayrıntı düzeyinde ele alınabilirdi. Gelişmekte olan ülkelerle ilgili değerlendirmeler ağırlıklı uluslararası gelişmeler çerçevesinde incelenirken bu ülkelerdeki demokrasi açıkları, iç ve dış savaşlar, ülke yönetimlerinin eşitsizlik ve yoksulluk başta olmak üzere temel sorunlara duyarsız tutumları okuyucunun ilgisini dış olumsuzluklar yanında “içerideki” sorunlara da çekebilirdi. 1970’li yıllarda baskıcı Pinochet rejimi altında Şili’de başlayan uygulamalar, aynı on yılın sonlarına doğru Dünya Bankası ve IMF içindeki gelişmeler vurgulanabilirdi. Bunlara ek olarak, 1979 yılında Birleşik Krallık’ta Margaret Thatcher yönetiminin işbaşına gelmesi, çoğu kez göz ardı edildiği üzere aynı yıl içinde Çin’de piyasa ekonomisi yöneliminin ilk adımlarının atılması gibi 1980 sonrasında neoliberal dönüşümün arka planını oluşturan gelişmeler ayrıntılı olarak incelenebilir ve böylece bu dönüşüme uzanan uygun bir köprü oluşturabilirdi. Bunun gibi, Sovyetler Birliği önderliğindeki sosyalist planlama deneyiminin başarıları yanında, bu süreçte yaşanan sorunlara kitapta daha fazla yer verilebilirdi.

Kitabın sonunda sunulan zengin kaynaklar listesi bu döneme ilgi duyan araştırmacılar için yol gösterici bir nitelik taşıırken, Yordam Kitap’ın diğer

yayınlarda olduğu gibi bu kitabın sonunda da bir dizin bulunmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpıyor. Teknik düzlemde, kitabın çok uzun iki ayrı kısım yerine daha kısa bağımsız bölümler halinde sunulması, son derece yalın ve akıcı bir dille yazılmış olan bu kitabın çekiciliğini daha da artırabilirdi.

Türkiye'nin en üretken iktisatçıları arasında yer alan bir yazar tarafından bizlere sunulan bu kitap, iktisat merkezli ama bunun ötesinde farklı akademik disiplinleri de kapsayan çok değerli bir çalışma özelliği taşıyor. Ekonomik ve siyasal gelişmeleri birbirinden bağımsız tartışma yavanlığına kapılmayarak önemli bir yöntemsel katkı da sağlıyor. Kitabın siyasal arka planının anlatıldığı birinci bölümü herkes tarafından, küresel iktisat üzerindeki ikinci bölümü ise, teknik düzeyi (daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak amacıyla) görece basit tutulduğundan, giriş düzeyindeki iktisat bilgisine sahip olanlar tarafından rahatlıkla izlenebilir. Kitap sadece iktisat, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler öğrencileri için değil, insanlık tarihinin İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 30-35 yıllık bu ilginç dönemine ilişkin son derece titiz bir inceleme, toplu bir bilgi hazinesi ve Türkiye sosyal bilim yazınına önemli bir katkı sunuyor. Okuyucular, yazarın 1980-2009 dönemini kapsamaması planlanan ikinci kitabını hiç kuşku yok ki büyük bir merakla bekleyeceklerdir. O kitap yayınlanıp elimizdeki kitapla birlikte okunduğunda 1980 sonrasındaki dönüşümün tekil ülkeler, uluslararası düzen ve bütün insanlık için ne kadar büyük ve keskin bir dönüşüm olduğu bir kez daha bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış olacaktır.

Fikret Şenses

ODTÜ İktisat Bölümü (E)

e-mail: fsenses@metu.edu.tr